

1.1. ΛΟΓΟΣ

Βασιλική Μητσκοπούλου

Η έννοια του όρου **λόγος** (discourse στην αγγλική και discours στη γαλλική γλώσσα), όπως θα αναπτυχθεί εδώ, βασίζεται στην άποψη ότι η γλώσσα αποτελεί πηγή κοινωνικά οριοθετημένων νοημάτων και όχι μέσο έκφρασης ατομικών ιδεών. Η συγκεκριμένη οπτική μάς επιτρέπει να κατανοήσουμε ότι η διαφορά στους τρόπους ανάγνωσης μηνυμάτων και στις μορφές γλωσσικής παραγωγής δεν οφείλεται στις ιδιοσυγκρασιακές διαφορές των ομιλητών μιας γλώσσας, αλλά συνδέεται με τη χρήση της στα πλαίσια συγκεκριμένων κοινωνικών θεσμών, ο κάθε ένας από τους οποίους προσδιορίζει και προσδιορίζεται από τις πρακτικές, τις αξίες και τις έννοιες που συγκροτούν τον λόγο του. Ο κάθε λόγος, δηλαδή, –όπως υποστηρίζει και ο Kress (1989, 7) ο οποίος υιοθετεί τις αντιλήψεις του γάλλου φιλοσόφου Michel Foucault– είναι μια συστηματικά οργανωμένη ομάδα δυνάμει δηλώσεων μέσω των οποίων λεκτικοποιούνται τα νοήματα ενός θεσμού. Ο κάθε θεσμός (λ.χ. ο θεσμός της οικογένειας, της εκπαίδευσης, της θρησκείας, των κομμάτων κλπ.) καθορίζει, περιγράφει και περιορίζει το τί είναι πιθανόν να ειπωθεί ή να γραφτεί και τί όχι (και κατ' επέκταση, τί είναι εφικτό να γίνει και τί όχι). Ο λόγος του κάθε κοινωνικού θεσμού, δηλαδή, παρέχει ένα σύνολο δηλώσεων για μια συγκεκριμένη περιοχή γνώσης και πρακτικών, ενώ παράλληλα οργανώνει και διαγράφει τον τρόπο με τον οποίο θα συζητηθεί ένα θέμα, μια διαδικασία κλπ. Με αυτή την έννοια, παρέχει, κανόνες, περιορισμούς και απαγορεύσεις για τους τρόπους (επικοινωνιακής) δράσης.

Η οπτική αυτή έχει ως αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, να βλέπουμε τον λόγο σε συνάρτηση με όλες τις άλλες κοινωνικές πρακτικές και να τον προσεγγίζουμε ως διαδικασία και δραστηριότητα –όχι ως κατάσταση ή αντικείμενο. Ως διαδικασία που εξελίσσεται στο πλαίσιο του πολιτισμικού γίνεσθαι και ως κατεξοχήν κοινωνική δραστηριότητα, καθορίζεται από τις ευρύτερες κοινωνικές και ιδεολογικές συνθήκες παραγωγής του. Επομένως, ο λόγος δεν είναι ένα φαινόμενο ατομικό.

Είναι μέσα από τη θέση μας ως κοινωνικά υποκείμενα που δρούμε στα πλαίσια των κοινωνικών θεσμών για να κατανοήσουμε ή να παραγάγουμε γραπτά ή προφορικά κείμενα. Ένα κείμενο σχολικού παιδαγωγικού λόγου, για παράδειγμα, έχει διαφορετικό νόημα για κάποιον που έχει θέση μαθητή ή μαθήτριας και διαφορετικό για εκείνον που έχει τη θέση καθηγητή ή καθηγήτριας. Οι τρόποι ανάγνωσης του κειμένου αυτού διαφέρουν στις δύο περιπτώσεις όχι μόνο επειδή ο παραγόμενος λόγος εξυπηρετεί διαφορετικούς σκοπούς σε κάθε περίπτωση αλλά και γιατί η κοινωνική θέση που καταλαμβάνει καθένας μας στο πλαίσιο των θεσμών της εκπαίδευσης προσδιορίζει τον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνουμε τα μηνύματα που εκπέμπονται. Αντίστοιχα, η θέση που καταλαμβάνουμε κάθε φορά καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο παράγουμε τα μηνύματά μας. Έτσι, για παράδειγμα, διαφέρει η μορφή του παιδαγωγικού λόγου που παράγει ο μαθητής ή η μαθήτρια από εκείνον που παράγει ο εκπαιδευτικός όταν έχει τη θέση του καθηγητή στην τάξη ή, αντίθετα, του εκπαιδευομένου καθηγητή που παρακολουθεί κάποιο επιμορφωτικό πρόγραμμα.

Θα μπορούσε κανείς να αναφέρει άπειρα παραδείγματα σχετικά με το πώς η θέση που καταλαμβάνει καθένας μας –θέση κοινωνικού υποκειμένου, κατά την ορολογία– καθορίζει και τον τρόπο με τον οποίο παράγουμε και κατανοούμε τον λόγο. Θα περιοριστούμε εδώ σε ένα ακόμη παράδειγμα που έχει συζητηθεί αρκετά από ειδικούς επιστήμονες και μη. Πρόκειται για την κατανόηση και παραγωγή λόγου από τη θέση ως θηλυκού ή αρσενικού κοινωνικού υποκειμένου. Πολλή συζήτηση έχει γίνει γύρω από το ζήτημα του γυναικείου και ανδρικού λόγου, ενώ αρχίζει να γίνεται συνείδηση ότι και οι προσλαμβάνουσες διαφέρουν ανάλογα με το φύλο, αφού το κοινωνικό φύλο προσδιορίζεται ιδεολογικά.